

szomorú valóságot, hogy ebben a rossz akusztikájú, rozoga teremben nem lehet komoly színházat játszani. Ezért maradék erejükkel még egyszer, utoljára megpróbálták a lehetetlent: visszavonatni azt a rendeletet, amely nem engedélyezte a nyomdászok színpadán az előadásokat. — Nem

sikerült, a miniszter elutasította a kérelmüket.

Meghalt a Thália, de bevonult a magyar színháztörténelem Pantheonjába, — ahol azóta több kiváló magyar színész földi maradványai is porladnak, akiket a Thália indított el tündöklő pályájukra.

Márfy Károly

AZ ANYEGIN ÚJ FORDÍTÁSA*

Puskin legjelentősebb művét, az Anyegin-t, idestova kilencven éve ismerjük magyarul. A közben eltelt időszak egymást követő nemzedékeinek közvéleménye szinte vita nélkül megállapodott abban, hogy az 1866-ban megjelent első magyar Anyegin, egyike irodalmunk legsikerültebb fordításainak. Csakugyan, Bérczy Károly munkája megközelítően tárta fel az eredeti mű értékeit, követni tudta a nagy orosz költő hangjának frissességét, leírásainak eleven színeit, fordításában elhihetően mutatkozik meg Puskin rendkívül erős valóságérzéke; s az általa rajzolt orosz élet körképszerű gazdagsága. Kétségtelen az is, hogy Bérczy fordításának külön erénye a sajátosan egységes stílus, mely mögött folyton ott érzünk valamiféle korhoz kötött hangulatot, melyet szívesen azonosítunk az eredeti mű hangulatával.

A költőiség, hangulatosság, a nyelvi fordulatokban megnyilatkozó báj miatt, lassanként valósággal a felülmúlhatatlanság legendája szövődött Bérczy fordítása köré. Ez a dicséret azonban sok mindent megbocsátott. Elnézte például azt, hogy Bérczy megoldásai nem annyira az eredetihez hasonlítanak, mint inkább Bodenstedt német fordításához; továbbá azt is figyelmen kívül hagyta, hogy Bérczy nyelvhasználatában rendkívül sok a menthetetlenül avuló modorosság. Pedig ezt az utóbbi hibát nem magyarázza csupán a közben eltelt kilencven év, hiszen Arany János Hamlet-fordításának nyelve máig is friss maradt. Bérczy viszont általában éppen nem ezt a népi forrásokból meggazdagodott aranyjánosi nyelvet használta, hanem igen gyakran a korabeli biedermeier izlés Reviczkyére emlékeztető; kissé szentimentális, kissé »negyenes« hangját.

Bérczy fordítása tehát értékei ellenére sem az a kongeniális mestermű, amelyhez nem volna szabad hozzányúlni, amelyet nem lehetne újra, tökéletesebben megcsinálni. Tudomásunk szerint Képes Géza

* Puskin Jevgenyij Anyegin-verses regény. Fordította: Aprily Lajos. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest 1953.

mutatott rá először a Bérczy fordítás alkati hibájára, majd Horváth Márton hangoztatta 1950-es Puskin emlékbeszédében Bérczy művének érzélgősségét, a realizmus terén való fogyatékoságát — ösztönzést adva ezzel egy új, Puskinhoz méltóbb Anyeginfordítás lehetőségére.

A sikerebb átültetés gondolata vezethette Mészöly Gedeont, amikor egy évtizeddel ezelőtt nekifogott az Anyegin újrafordításának. Mészöly elkészült munkája bevezetésében helyesen mutat rá arra, hogy Puskin realizmusa és népköltészetéről, népi nyelvről való felfogása között szoros a kapcsolat; hiszen éppen Puskin az, aki a Ruszlán és Ludmíllát és az Anyegin-t ért támadásokat avval utasítja vissza, hogy az orosz nyelv teljes ismerete nem lehetséges a régi dalok, regék tanulmányozása nélkül. S bármennyire kifogásolják a kritikusok Puskin népies epikával való kísérleteit, ő mégis arra biztatja a fiatal írókat, hogy olvassák az egyszerű népmeséket, mert benne láthatják meg az orosz nyelv valódi szépségeit, sajátosságait.

Ma már köztudomású, hogy Puskin a történelmileg kialakult orosz irodalmi nyelvet a népi nyelvből újíttotta meg. E tekintetben Puskin jelentősége nagy mértékben hasonlít Arany Jánoséra. Bizonyára ez ösztönözte Mészöly Gedeont, amikor arra a nézetre jutott, hogy Puskin Anyeginjét az aranyjánosi stílus-eszmény elvei szerint kell magyarra fordítani. Mészöly megállapítása a részletek realiztikus rajzát és a népies epizódokat illetően feltétlenül igaz, de az egész verses regényre nem alkalmazható. Hiszen a fordítónak követnie kell Anyegin-t, a legváltozatosabb helyzetekben, a korabeli orosz élet arisztokrata, városi és földbirtokosi világában egyaránt s ennek során Puskin előadásmódjának elegáns könnyedségét semmiféle népiesség címén sem nehezítheti el a fordító, nem lehet vaskosan neveztető ott, ahol Puskin fölényesen gúnyoros.

Mészöly — bár bevezetőjében óvakodik ettől a veszélytől, — nagyon sokszor átlépi a

puskini verselés törvényeit. Fordítása sikerületlenségének mégsem elsősorban nyelvi, hanem kifejezetten költői okai vannak. Erején felüli feladatra vállalkozott. Az általa tolmácsolt Anyegin néhány igen izes, talpraesett strófától eltekintve, tele van sután és erőltetetten megoldott sorokkal. Mészöly munkája mégis dicséretet érdemel, mert az eredeti mű Bérczynél hívebb átültetésére törekedett, stílus-értelmezésével pedig segítette tisztázni a korszerű Anyegin-fordítás problémáit.

Áprily Lajos nemrég megjelent új Anyegin-fordítása, rendkívül elmélyült, lelkiismeretes munka gyümölcse. A részletekig menő pontosságnak köszönhető, hogy ez az új magyar Anyegin tartalmi és formai hűség tekintetében csaknem minden ponton felülmúlja Bérczy teljesítményét. Áprily szövegértelmezésében szinte nincsenek vitatható helyek. Ha az eredetivel összeolvassuk Áprily művét, néhány túlfeszített határeset-től és néhány nem egészen pontosan visszaadott russzicizmustól eltekintve, alig találunk olyan sorokat, ahol arra gyanakodhatnánk, hogy a fordító nem érti meg Puskit. A magyar szöveg megbízhatósága, elsősorban Áprily kitűnő orosz tudását dicséri, de része lehet a dicséretben annak a gondos ellenőrzésnek is, mely a kiadásig kísérte a készülő művet.

De nemcsak az érthetőség, hűség dolgában jelentős Áprily munkája, hanem költői, nyelvi szempontból is vetekszik Bérczyével.

Áprily maga is költő, aki alkotásánál fogva különösen fogékony Puskin költészetének bizonyos sajátosságai iránt. Bizonyára innét erednek például azok a jól sikerült természet-leírások, melyek Áprily fordításának kétségtelenül legszebb részletei.

Ahhoz azonban, hogy Áprily fordításának értékét, rangját igazságosan megállapíthassuk, természetesen, nem hagyatkozhatunk pusztán róla alkotott benyomásainkra. Leghasznosabb módszernek a Bérczy és Áprily féle fordítás összevetése kínálkozik. Ennek során ugyan meggyőzőbben bizonyosodhat be, hogy csakugyan szükség volt-e az új magyar Anyeginre, — továbbá az is világossá válik, mennyire tudott megbirkózni Áprily a Bérczy utáni új fordítás nehéz feladatával.

Nézzük mindenekelőtt a hűség problémáját. Áprily teljesítménye etekintetben a lehető legnagyobb. Szinte sorról-sorra igyekeznek visszatérni az eredetire. Még a cselekmény szempontjából közömbös, szabadabban kezelhető felsorolásoknál is ragaszkodik Puskin szövegéhez.

Jellemző példa erre a sok közül Tatjana álmólatomása, mely az eredetiben így hangzik :

Опомнилась, глядит Татьяна :
Медведя нет ; она в сенах :
За дверью крик и звон стакана,
Как на больших похоронах ;
Не видя тут ни капли толку,
Глядит она тихонько щелку,
И что же ! видит . . . за столом
Сидят чудовища кругом ;
Один в рогах с собакой мордой,
Другой с петушьей головой,
Здесь ведьма с козьей бородой,
Тут остов чопорный и гордый,
Там карла с хвостиком, а вот
Полу-журавль и полу-кот.

(Гл. V. 16.)

Ha most Áprily fordítását összevetjük az eredetivel, kiderül, hogy Áprily minden helyhatározót, jelzőt és képet igyekezik a maga helyén megtartani. A kissé változott értelmű ötödik sort nem számítva, még a különben nyugodt lelkiismerettel összekeverhető mozzanatok egymásutánjára is vigyáz.

Feleszmél s hát egy pitvaron van,
S a medve nincs a pitvaron.
Benn pohár cseng a vigalomban,
Mint nagy halott után, toron.
Elképed és elhül egészen,
Titkon bekandikál a résen
És mit lát ott? . . . Asztal körül
Szörnyetegek csoportja ül :
Kutyafejen két szarv, be rémes,
Boszorkány, állán bakszakál,
Ott egy kakasfej kiabál,
Ott egy csontváz, groteszk, negédes,
Amott farkincás törpe fu,
Itt kandur, mely félig daru.

Bérczy jóval kötetlenebbül fordít. Ha kell, fölcseréli az egymás utáni mozzanatokot, egyet-egyét ki is hagy, s beiktat helyette olyasmit, ami az eredetiben nem szerepel.

Feleszmél a lány és körülnez,
A medve nincs mellette már.
Benn a zsivaly zúg, mintha gyűlvész
Nép üne tort, cseng a pohár.
A fény kihát az ajtóresen
S mit lát? Egy asztalt, mely körül
Rémszörnyek társasága ül.
Ökörfejú eb, szarva görbe,
Szakállas rút boszorka ez
Egy döllyfős csontváz meredez,
Ásít a macskakéjú törpe.
Gyik volna ez, de feje sas,
Ez itt félkecske, félkakas.

Látszólag nem veszélyes itt a szabadabb értelmezés, mégis helyeselnünk kell Áprily felfogását, hogy ilyen esetekben is tiszteljen tartja a pusikini strófa szorosabb értel-

mét, fölépítését. Annál is inkább rendjénvaló ez a szigorú hűség, mert amint láttuk nem szükséges miatta áldozatot hozni a költőiség rovására. A kötetlenség viszont elkerülhetetlenül szélsőségekre csábít. Nem egyszer találunk Bérczynél rim kedvéért beiktatott sorokat, kifejezéseket, amiknek semmi közük sincsen az eredeti szöveghez. Milyen zavaró például a III. fejezet első versszakának ötödik, hatodik sorába beiktatott felkiáltás: »Óh szent Sebestyén,— ott ülni minden áldott estén!« Puskinnál a Szent Sebestyén helyén mindössze ez áll: »Vot eto csudno!« Áprily egyszerűen és pontosan így fordítja: »Hát ezt csodálom!«

Gyakran látható Bérczynél az ellenkező hiba is: az indokolatlan kihagyás. A nyolcadik fejezet 14-ik versszakának két utolsó sorát például lefordítatlanul hagyja, nem tudván kellőképpen tömöríteni az eredeti strófa szövegét. Áprilynál ilyesmit nem találunk, mert erősen vigyáz a hűségre és tömörségre. S láthatóan gondja van ugyanekkor a magyarul visszaadott puskinai versszak értelmi világosságára, jóhangzására. Bérczy gyakran összegubancolódo, erőltetett sorai nála kisimulnak. Jellemző példát láthatunk erre az V-ik fejezet harmincegyedik strófájában, ahol Bérczy »A tragikai idegvette, Ajuldozó, bus, jelenet-et láttatná meg Anyeginnal; Áprily ugyanekkor »Idegdrámát, bús női képet, Sírást és ájulásokat« említ.

Mégis, ha valahol hiba van Áprily fordításában, akkor itt van az, a tömörség és világosság körül. A mindenáron való hűségre törekvés helyenként, öncélúvá válik. Ilyenkor úgy érezzük a fordító túlzott lelkiismeretessége többet árt, mint használ. Kétségtelen, hogy elsősorban a fordító képes eldönteni, hogy a lehetőségek és korlátok közt mit engedhet meg magának; de olyan esetekben joggal emelhet óvást az olvasó is, amikor a túlságos pontosság kedvéért nyilvánvalóan elvész az eredeti szépség.

Ezt érezzük például az I. fejezet negyvennyolcadik versszaka utolsó két sorában, ahol a szép Névaparti leírás után az eredeti sorokhoz és különösen a stanza jelentésű »oktáv« szóhoz ragaszkodva ezt írja Áprily:

»De éjben van báj édesebb,
Torquato ottavája szebb.«

Föltétlen szükség lett volna itt, a versszak végén a természetesebb, tisztább kihangzásra. Nem is lett volna nehéz, a szabadabban fordító Bérczynek könnyen sikerült:

»Bár ott szebb éji dal eseng,
Hol Tasso édes rime cseng.«

Másutt a túlságos tömörség a jóhangzás rovására megy. Megfigyelhető ez ebben az amúgyis zsúfolt alábbi versszakban, ennek is különösképpen a kilencedik sorában:

»Csitt! Zord bírálók hangja búst,
Kemény szavakkal intenek:
Elégiaink koszorúit
Hajítsuk el. S így feddenek:
»Mit ér, ha mindig keseregték,
Mindig csak egy nótát brekegték,
Mit érnek régi bánatok?
Elég volt! Mást daloljatok!
Tör, álarc, harsonák tehát mi?
Értjük, mit feddedes tanfí:
Te holt világ holt tárgyait
Szeretnéd feltámasztva látni.
»Dehogy, — bírálónk így felel —
Uraim óda, óda kell!« (IV. 32. vsz.)

Milyen örvedetes, hogy Áprily az ötödik, hatodik sorban szinte hangutánzó pontossággal adja vissza Puskin rímét, amit Bérczy figyelembe sem vett:

Кричит: »да перестаньте плакать,
И все одно и то же квакать, ...«

De milyen kár, hogy a kilencedik sorban annyi mindent összetömörít, hogy még a sután hátravetett »mi« szónak is fontos szerepet szán. Így aztán a versszak második részének van valami erőltetett íze. Ugyanez Bérczynél sokkal közvetlenebben, világosabban hangzik:

»Igaz, jól mondd, ott az álarc,
Ott a gyilkos és harsona,
Az eszmék pangó táborá,
S te minket nemde arra utalsz,
Hogy ezt támasszuk újra fel,
»Épen nem, nekünk óda kell!«

Még egy veszélye van a mechanikusan hű fordításnak. Az, amikor az ember inkább ragaszkodik egy az eredetivel minden ponton érintkező, de vele nem egyenértékű megoldáshoz, minthogy a visszatükrözött tárgy-szerűség külsőleg hibátlan rendjét megbontsa valamilyen beiktatott magyarázó szóval.

Pontosan ez az eset a VI-ik fejezet huszonhatodik versszakának elején, amikor Áprily szó szerinti fordításában megelégszik avval, hogy a malomkő jelentésű »zsnornov« szót »kő«-vel helyettesítse. Így aztán legfeljebb csak az előző versszakban említett malompatak igazíthat el bennünket, miről van szó a négy tömör sorban:

»A gátnak dölve várja régen
Türelmetlen ellenfele,
Zareckij gépész-szemmel éppen
A kő forgását szólja le.«

Jóval lazább, költőietlenebb, de magyarázóbb jellegű Bérczy fordítása :

»Rég várt a malomgátnál Lenszky,
S míg nyughatlan járt fel-alá,
A parlagi gépész Zareczky
A malmot ócsárolgatá.«

Lehetne még néhány szemléltető példát idézni, különösen a bonyolultabb, nehezebb strófáknál, amikor a kevesebbet markoló Bérczynek sikerül többet fognia, de ez fölösleges, hiszen jóval több az olyan eset, ahol Áprily hűségre, tömörségre törekvése a puskinsi szépséget csillogtatja meg. Kitérő példái ebből a szempontból Tatjana báli környezetének leírása. Csupa mozgás, csupa élet. Érezzük belőle az orosz Anyegin társadalmi világának atmoszféráját :

»S viszik a híres Vigadóba,
Fülledtség, láz, zsúfolt tömeg,
Zeneszó, lángok légiója,
Villódzó, táncos fergeteg.
Szép hölgyek lenge öltözéke,
A karzatok sokszínű népe,
Eladólányok iv-sora, —
Mind szemnek, szívnek mámora ;
Hirhedt piperkőcök forogva
Fitogtatják mellényüket
S monoklis hetykeségüket.
Pár szabadságos tiszt ragyogva
Belép, gyóz, sarkantyúja peng,
S nyalkán, huszárosan kileng.« (VII. 51. vsz.)

De Áprily fordításának legszebb részei — amint már említettük, — a természet-leírások. Ezek, a téma kívánalma szerint telítve vannak gyengédséggel, vagy erőteljes komorsággal. Csupa szín, csupa hangulat egy-egy ilyen 14 sorba foglalt természeti körkép. A széphangzású, könnyedén áradó, de szigorú formai törvényhez igazodó strófákban az igazi puskinsi hang szólal meg szépzengésű magyar sorokban.

»Tavaszi fény űzi s fogyatja
Hegyek havát köröskörül,
Zavaros hó-levek patakja
A vadvízes rétekre dül.
Az álmos föld ünnepre várva
Mosolyog az év hajnalára ;
Ragyognak már a kék egék,
Átlátszó még erdő, berek,
De már pelyhedzik zsenge zölden.
— Viasz-cellájából a méh
Portyázni száll a rét felé.
Szikkad s tarkul a föld a völgyben ;
Nyáj bőg ; az éjben valahol
Már fülemüle panaszol.« (VI. 1. vsz.)

Idekvánkozok illuziókeltő szemléletes-ségével, pasztikus képeivel s remek lezárt-ságával az orosz ősz leírása is :

»De itt észak felé a kis nyár,
Mint egy torz déli tél olyan.
Egyet-kettőt villan s fut is már.
Bár ezt be sem valljuk sokan.
Ősz leng a szellő hűvösében,
Ritkábban van részünk a fenyben,
Kurtul a nap, zordul az ég,
A titkos erdő-sűrűség
Vetkőzik már búsan zizegve,
Hervadt mezőkre köd borul,
Kiáltó vadlúd-raj vonul
Délibb vidékre, más vízekre,
Nehéz évszakra jön, unalom,
November áll az udvaron.« (IV.40. vsz.)

Különösen jók Áprily fordításának azok a pontjai, ahol valami félelmetes, romantikus elem megragadására kerül sor. Ismét Tatjana álmának rémlátomásaiból idézem azt a helyet, amikor a medve üldözi a leányt.

»Nem nézne vissza semmi áron,
Sietve és loholva lép,
De a makacs, lompos lakájon
Nem tud kifogni semmiképp.
Jön, jön s nyög is : kibírhatalan,
Már itt az erdő, mozdulatlan,
Komor-szép fenyves-rengeteg,
Gallyát hó-súly terhelte meg ;
Hárs, nyírfá, nyárfá áll a szélen,
A puszta ághegyek között
A csillagfény átütöközt ;
A szurdok és cserjése mélyen
Szélfúttá hó alá került,
Út nincs, az út is elmerült.« (V. 13. vsz.)

Nemcsak a természeti részeknél, hanem általában a hangulatok újratemtésében is megnyilatkozik Áprily költői érzékenysége, formáló leleménye. Az árnyalás finomságát és a szuggesztív láttató készséget egyaránt dicsérhetjük ezekben a sorokban

»Szürkül. Az asztal szamovárja
Meg-megragyog s zümmögve szól,
Gomolyog már a könnyű pára
Az áthévuлт fedő alól.« (III. 37. vsz.)

Ha megnézzük ugyanezt a kiragadott részt az eredetiben, azt látjuk, hogy Puskin egyszerűbb mondatokban beszél, kevesebb színt használ, de lényegében azt mondja ő is, amit Áprily magyarul visszaad. A hangulatomrágadás átható költőiségben nincs különbség.

Смеркалось ; на столе, блистая,
Шипел вечерний самовар,
Китайский чайник нагревая ;
Под ним клубился легкий пар.

Bérczy átültetése ezúttal egészen gyengén sikerült :

»Szürkül, a terem asztalára
Helyezve már a szamovár
Felgőzölög a könnyű pára,
Mormolva forr a víz hamar.«

A »szamovar« — »hamar« rim egyik példája azoknak a visszaéléseknek, amiket Bérczy a puskini formával szemben elkövet.

Legnagyobb elismeréssel említhetjük Áprily fordításában azokat az apró »telitalálatokat« is, ahogy Puskinnak egy-egy képét, jelzőjét költőien, bátran szóalattja meg magyarul. Ha ezeket a sorokat olvassuk :

»Két ér kígyóz a fák előtt,
A szomszéd völgy szelid patakja.
A szántó sokszor nyugszik itt,
Az arató lány itt merít
Megkonduló korszót a habba ;« (VI. 40. vsz.)

A hangulatos, szép leírásból külön megragad bennünket ez a kifejezés : »megkonduló korszó«. Még teljesebb lehet az olvasó öröme, ha tudja, hogy az eredetiben lévő »Zvonkij kuvsin«-nak pontosan megfelel a kitűnően hangzó »megkonduló korszó«.

A költői hangzásra való törekvésnek is van azonban egy veszélye, amikor a fordító többnyire öntudatlanul és mindenképpen jószándékúan »szebbé«, »költőibbé« igyekszik tenni az eredeti szöveget. Ebbe a hibába időnkint Áprily is belesik.

A »jóból is megárt a sok,« egyszerű igazságot érezzük az első fejezet során a Néva parti éjszaka leírásának cizellált szépségében :

»Hányszor tanunk a nyári éjjel,
Mikor Névánk felett dereng
Világos, áttetsző egével
S üvegszín hab, mely lengve reng
Lunának nem ringatja fényét,« (I. 47. vsz.)

Elsősorban ezt a sort érheti kifogás : »S üvegszín hab, mely lengve reng« Mert a »lengve reng« és az ehhez hasonló kifejezések főlegesen díszessé, ebből következően nehézkessé teszik Puskin verselését, mely pedig eredeti formájában annyira könnyed, hogy valósággal a természetes beszéd közvetlenségével hat.

Nagyon valószínű, hogy Áprily fordításának ez a helyenkénti gyengéje a szöveg-hűséggel kapcsolatban már említett túlzott precizitásból ered. Annál is inkább így lehet, mert olykor megtaláljuk nála ugyanennek az oknak másik elmaradhatatlan következményét is, hogy előadásmódja kissé kimértté, költőietlenné válik. Vonatkozik ez sajnos Tatjana levelére is, mely

nem tartozik Áprily fordításának legjobb részei közé.

A pontosság és tömörítés áraként az egymásra torlódó mondatok mögött elsikkad Tatjana érzelmi feszültsége, lelkiállapotának folytonos hullámzása. Az első bekezdés végén a »Mondják untatja kis falunk« elé például feltétlenül kellene az eredetiben meglévő, sokat mondó »De« szócska. És a továbbiakban is Tatjana szívből áradó mondatainak lendülete minduntalan megtörik a grammatikailag és formailag erősen kötött magyar fordulatok szűk zeg-zugaiban :

»Mért jött el? Békeségesen
Rejtőzve mély vidéki csendbe,
Tán meg sem ismerem sosem,
S a kint sem, mely betört szívembe ;
Tudatlan lelkem láza rendre
Enyhülne tán s leszállana,
S akit szívem kíván, kivárva
Lennék örök hűségű párja
S családnak élő, jó anya.«

Az első három sor ellen nem lehet komolyabb kifogás. Talpraesett kifejezés az is, hogy : »Családnak élő, jó anya« Mégis a közbülső sorok olvasásakor tagadhatatlanul érződik valami kényszerű élettelenység, megcsinált-ság. Bizonyára nagyon nehéz a fojtottan szenvedélyes, változékony hanghoz alkalmazkodni és ugyanekkor a puskini gördülékenységgel visszaadni Tatjana levelét. Hozzájárulhat a feladat nehézségéhez, hogy ez a sokat emlegetett rész, éppen közismertségénél fogva eleve gátlással, skrupulusokkal tölti el a fordítót.

Az Anyegin fordítás formái, nyelvi problémáira térve, előrebocsáthatjuk, hogy etekintetben volt Áprilynak az előző fordításokhoz viszonyítva legtöbb helyrehozni valója.

Bérczyt gyakran rajtakaphatjuk egészen durva formái hibákon. Amint már láthattuk is egy előző példán, nem ritkák nála az ilyen kínrimek : »az igaz« — »pikk-asz«. Sőt azt is megengedi magának, hogy egy-egy szigorúan megkomponált Anyegin-strófa végén lévő sorait megcserélje a következő versszak elején levőkkel. (VII. fejezet, 31, 32-ik versszak.) Pedig Puskin csak egyetlen egyszer lépi át két versszak határát, a III. fejezet 31, 32-edik strófájában, akkor is nyilvánvaló szándékkal. Bérczy a puskini sorok mindenütt szabályos ritmusára sem ügyel eléggé. Ha még legalább az utolsó, illetve az utolsó-előtti versláb tiszta lüktetésére vigyázna! De nem egyszer találkoznak nála ilyen nehézkes sorral : »Melyet az ifjú divatrab« (I.23.) vagy »Előkelő rab s dandártiszt!« (II. 36.) »De franciául ékesen irt« (III. 26.) Bérczy munkájának egyhangú dicsérete közben ki vette észre, hogy éppen a sokat

idézett Tatjana levele ilyen gyarló lüktetésű sorokkal kezdődik :

»En írok Önnek e lépéssel
Mondhatok e még egyebet?«

Próbáljuk meg jambikusan olvasni, sehogyse megy. Ugyanekkor Puskin ritmusa milyen feszesen lendül, hullámszik :

Я к вам пишу -- чего же боле?
Что я могу еще сказать?

Áprily viszont igyekszik minden tekintetben hű lenni a puskin formához. A puskin versszak bonyolultán ölelkező sorai ellenére is tiszta rímekkel dolgozik. Tudatában van annak, hogy a byroni eredetű Anyegin-strófa két utolsó, párosan rímelő sorának a lehetőséghez képest könnyednek, szellemesnek, szinte epigrammatikus kicsengésűnek kell lennie. Nem ritkák Puskinnál az ilyen bravúrosan, szójátékszerűen megoldott befecskések :

Все так же смирен, так же глух,
И так же ест и пьет за двух.
(Гл. VII. 45.)

Áprilynál is gyakoriak az ilyen ötletes, könnyed lezárások :

»Új grandison volt, de a whist
S más kártya rabja, gárdatiszt.« (II. 30, vsz.)

Vagy egyszerűbb esetben is milyen gördülékeny, jóhangzású ez a két sor :

»Ki látná azt a drága lányt,
Kit érte égő lángja bánt.« (VIII. 28 vsz.)

Nem egyszer sikerül megbirkóznia Áprilynak Puskin orosz nyelvhez kötött, nehezen visszaadható szó és rímjétkaival is.

A IV-ik fejezet negyvenkettedik versszaka így kezdődik Puskinnál :

И вот уже трещат морозы
И сереблятся средь полей . . .
(Читатель ждет уж рифмы розы ;
На, вот возьми ее скорей !)

Áprily a »morozi — rozi« rímet nem tartja meg, de fordításában meg tudja őrizni Puskin természetesen könnyed fordulatát s nem tőri meg az általa alkalmazott »zordul« szóval az egész strófa hangulatát sem :

»Az ősz csikorgó fagyba fordul
A dér ezüstös takaró . . .
(Most azt várod rímemre : zordul,
Itt van ni, kapd el olvasó!)

Ugyanezt két szép sorral kezdi, de aztán mondva csináltan, indokolatlan fordulatlan oldja meg Bérczy :

»A fagy ezüstlő zuzmarája
Csikorg s erdőt, mezőt behint
(E rímet várod tán : arája?
Legyen tehát kedved szerint!«)

Számos példát lehetne idézni arra is, hogy mennyire sikeresen tolmácsolja Áprily a természetes folyamatosság szempontjából rendkívül nehéz párbeszédese részeket.

Általában el lehet mondani, hogy az új Anyegin-fordítás formánívója igen jó. Hiszen többnyire még a puskin enjamement-k, közbeiktatott felkiáltások is tükörszerűen azon a helyen vannak Áprily fordításában, mint az eredetiben. Egyébként ebből a szempontból fontos tanulságokkal szolgálnak s a fordító mű iránti felelősségtudatát pontosan megmutatják azok az értékes műhelyvallomások, amiket Áprily a Csillag 1953 júliusi és 1954 márciusi számában közölt (Anyegin-fordításom margójára ill. Anyegin első versszakának műfordítói problémája).

A régi és új Anyegin-tolmácsolás között nyelvi tekintetben ugyancsak nagy a különbség Áprily javára. A legmakacsabb Bérczy-méltató sem tagadhatja, hogy a régi Anyegin-fordítás hangja kissé ódon, nem is annyira a régies szólásmód, hanem a korában is erőltetett, kordivattal csak részben magyarázható kifejezései miatt. Ehhez járul még az a bizonyos negélyesen modoros biedermeier stílus, mely eleitől végig érezteti hatását Bérczy fordításában. Az előbbi inkább szóösszetételein, az utóbbi kifejezéseiben észlelhető.

Hogy milyen szembekösző hibákról van szó, azt bizonyíthatja ez a néhány kiragadott idézet is :

»A kénygyönyör sivár lese
Lelkét betöltni képes-e?«

továbbá: »hevélyes perc«, »Akadém szótár«, »Érzelékeny sóhaj«, »Malvin címűet«, »halhatlanítja«, »pirosló regg«, »felléhlzik«, »küzd-tér«, »míg léhle fogy«, »fesz« stb.

Erőltettség érződik nem egyszer Bérczy névhasználatában is. Ha a rím úgy kívánja, »Moszkovát« ír Moszkva helyett; a Tatjana helyett pedig számtalanszor használja a rendkívül bántó »Tjana« és »Tjanett« névkreációt :

»Tjanához fordul és harsányan
De hamisan kezd dallani.« (V.33. vsz.)
vagy : »Mi baj Tjana? . . .
Most már öreg vagyok Tjanettem!« (III. 17.)

Áprilynál kirívóan hibás szó, vagy névhasználat ritkán akad. Mindössze azt említhetjük kijavítandóként, hogy egy-két ízben »Tatjana« szót úgy szerepelteti rímhelyzetben, hogy a név második »á« hangját kény-

telenek vagyunk a különben szabályos ritmus miatt inkább »a«-nak ejteni. ». . . szavától — . . . Tatjanától« (IV. 24). Továbbá megjegyzendő az is, hogy a »Tanja« írásmódja nem egészen indokolt. Az orosz kiejtéshez sokkal közelebb áll a »Tánya«. Az itt kívánatos rendbontó ékezet nem volna olyan zavaró, mint a »Tanjában« levő »j« hang, melynek a hú fonetikai leírásban értéke úgy sincsen.

A fordítás általános taglalásától függetlenül, esetenként lehetne vitatkozni arról, mennyire sikeres Áprilynál egy-egy részlet-megfigyelésektől zsúfolt versszak Puskin realizmusának visszaadása. Többnyire igen kitűnő ábrázolását kapjuk a Puskin által látott valóságnak. Itt van például a szánkóról megfigyelt Moszkva leírása. A vegyesen pergő képek mögött pontosan érezzük a szán futását és a szemlélődő Tatjana ide-oda-pillantó idegenkedését. A fordító itt nemcsak a lehető legügyesebben használja az adódó nyelvi, formai lehetőségeket, de érzékeli ereje segítségével épp úgy éli át az egyes mozzanatokat és Tatjana lelkiállapotát, mint maga Puskin:

. . . »Tovább! Sorompó int fehéren,
Lám, már a Tverszkáján vagyunk ;
A szánt gödör zökkenti, rántja ;
Asszony, kölyök-had, utca-lámpa,
Bódé, szatócs, egymás után
Palota és park, zárda, szán,
Patikák és pipere-boltok,
Kozák s bokharai alak,
Kunyhó, muzsik, toronyfalak,
Bulvárok, konyhakerti foltok,
Erkély, oroszlán-kapu, zaj,
Kereszteken sok csóka-raj,» (VII. 38. vsz)

Egy másik, hasonló, képekben gazdag rész, a hajnali Pétervár mozgalmasságának leírása kevésbé sikerült Áprilynak. Tanulságos itt összevetni a három meglevő fordítást. Puskin kedélyesen közvetlen hangját ezuttal, érzésük szerint, — néhány kisebb hibát leszámítva —, Mészöly Gedeon találta el leginkább:

Что ж мой Онегин? Полусонный
В постелю с бала едет он ;
А Петербург неугомонный
Уж барабаном пробужден.
Встаёт купец, идет разносчик,
На биржу тянется извозчик,
С кушнным охенка спешит,
Под ней снег утренний хрустит.
Проснулся утра шум приятный,
Открыты ставни, трубный дым
Столбом восходит голубым,
И хлебник, немец акуратный,
В бумажном колпаке, не раз
Уж отворял свой васисда с.
(Гл. I. 35).

Bérczy fordításában így hangzik ez a versszak

»S Eugén? Fáradtan hazatérve
A bálból reggel ágyba lép.
Éppen midőn a dobpergésre
Ébred s munkára megy a nép.
A droskék már helyükön állnak,
A házalók s üzerek járnak
A tejes asszony ropogó
Lépte alatt csikorg a hó.
A boltok tiszták, fényesek benn,
A sürgő, forgó nép zajog
A légbe kék füst kanyarog,
A német pék hálósüvegben
Sokszor nyitott már ablakot,
S ezen sok zsemlyét kiadott.«

Áprily a következőképp ültette át ugyanezt:

»S Anyegin? Álmos, nyűtt a báltól,
Most indul, hívja vánkosa
Ébred s mozdul a dob szavától
Pétervár munkás városa.
A boltost, árust várja dolga,
A bérkocsis kihajt a sorba,
Egy ohti asszony visz tejet,
Friss hó ropog, hol elsiet.
Reggel zajától zsong a város,
A táblák nyílnak, száll a füst,
A színe halványkék s ezüst.
A német pék, az akkurátos,
Papírsákós, többször nyitott
Tolós vazisztasz ablakot.«

S nézzük végül Mészöly fordítását:

»Hát Eugént hol, merre hagytam?
Bálból félalva hazaszáll,
Szentpétervár a nyughatatlan
Már dobpergésre talpraáll.
Boltos nyit, házaló kibaktat,
Fiákkeros standjára hajtát,
Ochtjenka köcsögöt cepel,
Friss hó ropog, amint megy el.
A reggel kedves zajja éled,
Táru fatábláknak sora,
Kél kéményfüst kék oszlópa.
És zsömlét oszt a pék, a német,
Papírsapkás fővel korán
A bolt vazisztasz ablakán.«

Néhány még tökéletesíthető résztől eltekintve, kétségtelen azonban, hogy Áprily helyesen éri és érzékelteti Puskin realista szemléletét. Nemcsak ott látszik ez, ahol helyreigazítja Bérczy hamisan megszépítő finomkodó kifejezéseit. Elvileg is tisztában van Áprily a nagy orosz költő közvetlen emberiségével, nép iránti szeretetével. Bérczy felfogása Puskinról e részben sem volt elég világos. Hiszen az I. fejezet huszonnyolcadik versszakában a bálba igyekvő Anyegin leírásába nyugodtan beleszóvi a töltelék-sort:

»És ime hőünk éppen most jön,
Útat nyit a sok, csűrhe nép«

Az eredetiben szó sincs
erről. A jelenetet Áprily írja le hűen :

»A márványlépcsőkön nyílalva
Fölszáguld, igazít haján«

Még súlyosabb tévedésre mutat Bérczy fordításának az a helye, ahol Puskin a Tatjana név hangulatát magyarázva ezeket mondja :

». оно приятно, звучно,
Но с ним, я знаю, неразлучно
Вспоминанье старины
Иль девичьи. —«

Bérczy mindezt a következőképpen fejezi ki

». . . Hangzatos egy név ez
Csatolva sok édes emlékhez,
S gyerekszobánkból ismerős.«

Ezúttal is Áprily igazítja helyre Puskin Tatjana nevére vonatkozó szavainak értelmét :

». . . Báj van benne, dallam,
Bár érzem, elválaszthatatlan
A névtől régi múlt szaga,
Cselédszobánk hangulata.« (II. 24. vsz)

Nem az édes emlékeken van tehát a hangsúly és a »gyevicsja« nem gyerekszobát, hanem kizárólag cselédszobát jelent.

Összegezve az elmondottakat, mindenképpen nyilvánvaló, hogy szükség volt az új Anyegin-fordításra.

Bérczy művének értéke, sorainak ma is megejtő bája kétségtelen; tanuskodik emellett az elmúlt évtizedek csaknem egyhangú elismerése is. Viszont az is bizonyos, hogy Bérczy fordításának többnyire azok voltak fenntartás nélküli magasztalói, akik nem ismerték az orosz Anyegint s nem tudták, hogy lehetséges, sőt kívánatos egy az eredetit jobban megközelítő magyar átültetés.

Áprily fordítását elsősorban azért kell nagyrabecsülnünk, mert közelebb visz bennünket az igazi Anyeginhez. Áprily művében a közvetlen puskinai hang, a korabeli orosz élet színesen eleven rajza, a leírások költői gazdagsága minden eddiginél hívebb formában jelenik meg.

Mindez föltétlen elegendő ahhoz, hogy az új Anyegin-fordítás sokáig maradandó értéke legyen irodalmunknak.

Fodor András.

»HALADÓ HAGYOMÁNYAINK«

A román Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó magyar nyelvű sorozata.)

A felszabadult román nép hatalmas gazdasági eredményei mellett nagy lépéseket tett a kultúra közkinccsá tételében is. Az új életre kelt román irodalom veteránja, Mihail Sadoveanu köré felsorakoztak a fiatalabb nemzedékek képviselői is. Az élő irodalom széleskörű népszerűsítése mellett jelentős eredmények tanuskodnak a marxista román irodalomtörténetek eddigi munkájáról. A múlt nagyjairól készült tudományos monográfiák mellett (pl. Iosifescu : Caragiale, Popper : Cosbuc stb.) a múlt irodalma népszerűsítése terén is sokat tettek a román irodalomtörténetek. A »Biblioteca pentru toti« c. sorozatban közrebocsátották az elmúlt korok nagy íróinak válogatott műveit. A bukaresti Irodalom és Folklor Intézet — a román irodalomtudományi intézet — megalakulása után a román irodalomtörténetek munkája még tervszerűbb lett. Az egész román irodalomtörténeti kutatást átfogó terv fontos feladatokat tűzött az erdélyi magyar irodalomtörténetek elé is. A kutatási terv létrejötte előtt a romániai magyar irodalomtörténetek eredményeit bizonyították

az »Utunk«-ban, a »Irodalmi Almanach«-ban megjelent tanulmányok és az itt ismertetésre kerülő »Haladó Hagományaink« című sorozat kötetei. A nemrégiben kidolgozott tudományos kutatói tervnek a romániai magyar kutatókra eső feladatait Jancsó Elemér ismertette (»Irodalomtörténeteszeink munkájából.« Utunk 1953. 47. sz.). Az erdélyi irodalomtörténetek leglényegesebb feladataknak a két testvéri nép közös hagyományai gazdag anyagának összegyűjtését tekintik, emellett kutatásaik középpontjában az erdélyi magyar felvilágosodás és reformkor anyagának feltárása állott. »E kötet előkészítése során — írja Jancsó Elemér — a munkaközösség foglalkozott az akadémikus törekvésekkel, a jakobinus mozgalommal, a nyelvújítási törekvésekkel, az erdélyi színeszet kialakulásával.« Jancsó Elemér cikkében röviden ismerteti a kolozsvári munkaközösség eddigi eredményeit és megemlíti munkájuk fogyatékoságait is.

A romániai irodalomtörténeti kutatómunka eddigi eredményei is bizonyítják, hogy csak most — mikor a hatalmat kezébe